

УДК 342.7

О.Ю. ГУЗЬ, Класичний приватний університет

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЯК ФОРМА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ключові слова: дискримінація, рівність, рівноправність, дискримінаційне суб'єктивне право, дискримінаційний обов'язок, дискримінаційний статус

Україна здійснює значні кроки на шляху зміцнення ринкової економіки, реформування системи суспільних відносин, досягнення рівня правової держави. Цілком закономірно, що в умовах відновлення всіх сторін соціального буття, суперечливості державних реформ об'єктом наукового аналізу виступає дискримінація як явище, що негативно впливає на стан законності й громадського порядку, розвиток позитивної активності особи.

Відповідно до Конституції України та міжнародних зобов'язань, Україна зобов'язана протидіяти дискримінації в будь-якій формі, рівною мірою забезпечувати всім групам населення право на безпеку й захист національної та релігійної гідності. Однак не можна обмежити все різноманіття проблем ліквідації дискримінації питаннями взаємовідносин рас і національностей. Сфера прояву даного феномена набагато ширше. Дискримінації з різним ступенем інтенсивності «пульсують» у духовній, соціальній, економічній, політичній та іншій галузях соціального буття. Це свідчить, що боротьба з дискримінацією є загальноправовою проблемою.

Таким чином, виявляється насуцна потреба в комплексному загальноправовому дослідженні дискримінації як форми порушення прав людини. Необхідно додати цьому явищу статус специфічного предмета загальнотеоретичного, міжгалузевого, правового й соціально-філософського пізнання, виробити адекватні онтологічні, гносеологічні, аксіологічні й методологічні принципи його аналізу. Разом із тим, означена проблема досліджена фраг-

ментарно, включає безліч дискусійних питань, характеризується несистематизованістю теоретичного й фактичного матеріалу. Вітчизняне правознавство не має у своєму розпорядженні комплексних монографічних досліджень загальнотеоретичного характеру, що консолідують як загальні, так і специфічні ознаки, властиві будь-якому прояву дискримінації.

Окремі аспекти дискримінації у світлі реалізації основних принципів права, прав і свобод людини й громадянина, основ правової державності й міжнародного правопорядку розглядалися в роботах відомих російських та українських правознавців: С.С. Алексєєва, Б.Д. Бабаєва, М.І. Ейтінга, В.М. Баранова, П.П. Баранова, А.М. Васильєва, Н.А. Власенка, В.Б. Ісакова, В.Н. Карташова, В.Я. Кікотя, Т.К. Керимова, У.В. Лазарева, А.В. Малько, Н.И. Матузова, В.В. Оксамитного, У.Д. Первалова, А.С. Піголкіна, С.Б. Поленіной, Т.Н. Радько, Р.А. Ромашова, В.П. Сальнікова, И.Н. Сенякіна, В.Н. Синюкова, В.М. Сирих, Н.Н. Тарасова, Ю.А. Тихомирова, ВА. Толстичка, Т.Л. Хабрієвой, А.Ф. Черданцева, Б.С. Ебзєєва, А.И. Екімова.

Вагомий внесок у розкриття предмета дослідження внесли роботи вітчизняних фахівців в області конституційного й адміністративного права й державного управління: В. Авер'янова, В. Бабкіна, В. Бачиніна, І. Бичка, С. Бублика, О. Гвоздіка, В. Горшеньова, М. Гуренко, О. Данел'яна, В. Забігайла, К. Жоля, А. Іщенко, Р. Калюжного, В. Кампо, А. Козловського, М. Козюбри, А. Колодія, Я. Кондратьєва, М. Костицького, Л. Кривенка, В. Ларіонової, Ю. Леонова, С. Максимова, О. Манохи, О. Мироненка, О. Мурашина, Є. Назаренка, А. Олійника, М. Орзіха, В. Опришка, М. Панова, В. Погорілка, П. Рабіновича, В. Рибалки, Ю. Римаренка, А. Селіванова, В. Свінцицького, В. Сіренка, В. Синьова, О. Скакун, В. Скоморохи, С. Сливки, В. Тація, В. Тимошенко, І. Тимченка, Ю. Тодики, М. Цвіка, В. Цветкова, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, Б. Чміля, С. Яковенка та інших.

Відзначені обставини обумовлюють необхідність систематизації наявних знань, їх роз-

витку й переломлення до умов сучасної України, що буде сприяти створенню комплексної загальнотеоретичної картини даного правового явища. Тому предметом нашого дослідження є дискримінація як форма порушення прав людини, що має специфічні риси й функціональні можливості в умовах сучасної юридичної дійсності.

Проблема боротьби з дискримінацією і її проявами є досить актуальною для сучасної України. Введене в науковий обіг, це поняття зайняло міцне місце в ряді інших політико-юридичних категорій. У соціальному світогляді дискримінація характеризується як явище, що має у своїй основі деформацію певного правового стану, що має можливість автономного розвитку в соціумі й базоване на виборі підстав диференціації винятково з суб'єктивних підстав.

Дискримінація, це одне з найбільш популярних понять, активно «експлуатоване» у вітчизняному науковому й публіцистичному оборотах. У той же час, воно залишається у відриві від самого явища, поза належним і всебічним аналізом сутності одного з найбільш масових, більшою мірою – негативних, феноменів сучасної правової дійсності. Основний акцент сучасне правознавство робить на дослідженні форм прояву й причин цього явища.

Дискримінація нерозривна з категоріями «рівність» і «рівноправність». Право є нормативною формою вираження свободи за допомогою принципу формальної рівності людей у суспільних відносинах. У даному визначенні підкреслені, принаймні, три важливих моменти, що дозволяють відокремити питання про правову рівність від питання про рівність взагалі, за якими мова повинна йти про:

- 1) рівність у суспільних відносинах;
- 2) формальну рівність;
- 3) принцип рівності.

Дискримінація прав і свобод людини здійснюється за допомогою виключення тієї або іншої можливості (правочину) зі змісту права (свободи), а також шляхом установаження спеціального порядку його реалізації. На нашу

думку, вагомою є підстава для введення в науковий оборот понять «дискримінаційне суб'єктивне право», «дискримінаційний обов'язок», «дискримінаційний статус». Саме в цих феноменах проявляє себе дискримінація.

Дискримінаційне суб'єктивне право – це міра можливої поведінки, що встановлює тільки для однієї із сторін правовідносин переваги у вигляді пільг, мір забезпечення, більш низького рівня відповідальності. Дискримінаційний юридичний обов'язок означає таку форму необхідної поведінки, що: об'єктивно не здійснена з боку зобов'язаного суб'єкта; не підкріплена мірами забезпечення; вступає в протиріччя, порушує суб'єктивне право громадянина.

Для виконання юридичних обов'язків повинні бути передбачені реальні можливості (умови). Іншими словами, обов'язок повинен бути підкріплений відповідним забезпеченням. Там, де останнє є відсутнім, юридичні обов'язки залишаються невиконаними, хоча їхні носії характеризуються сумлінністю.

Формально юридичні обов'язки можуть містити в собі вимоги, виконання яких є об'єктивно неможливими. Подібне може відбуватися, наприклад, у вигляді законотворчої помилки, старіння закону, зміни ситуації. У цьому випадку можна обґрунтовано говорити вже не просто про можливість виконати юридичний обов'язок, а про механізм забезпечення (державний, соціальний, індивідуальний й т.п.) його виконання. Дискримінаційний статус формується шляхом виключення суб'єкта з числа учасників конкретного виду правовідносин.

Не тільки в повсякденному, але й у доктринальній правосвідомості затвердився стереотип, що дискримінація має винятково негативний характер, тому що відкидає міжсуб'єктну рівність, піддає руйнуванню сутність рівноправності. Однак така оцінка дискримінації не позбавлена односторонності. Всебічне й глибоке теоретичне уявлення про сутність дискримінації повинне включати її позитивну складову – сукупність властивостей і якостей, що дозволяють конкретній субстанції не тільки існувати

ти, але й розвиватися. При дослідженні багатьох явищ, прямо або побічно пов'язаних із правом, упускається з виду той очевидний факт, що мова повинна йти про дві сторони досліджуваного предмета – позитивну й негативну.

Історія теоретичного аналізу дискримінації є генезою суцільно негативного світоглядного погляду на цей складний і неоднозначний феномен. Не тільки в повсякденному, але й у доктринальній правосвідомості існує стереотип: «дискримінація є гарною лише для руйнування, але не для творіння» [1].

Позитивність дискримінації проявляється в тих ситуаціях, коли суб'єкт з об'єктивних причин не має можливості повною мірою реалізувати права й виконувати обов'язки. Наприклад, неповнолітні громадяни не мають обов'язку піклуватися про непрацездатних батьків; строкова служба в Збройних Силах України не поширюється на жінок. Позитивна дискримінація має легальний законодавчий характер. Один із прикладів – функціонування інституту цензів у праві. Інша ілюстрація – надання державних пільг і переваг.

Важливою дискримінаційною проблемою є невідповідність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Дискримінація – це закономірний відгук людської свідомості на один із провідних зовнішніх подразників психологічного процесу способів і результатів вторгнення права в життя людини. Є чимало ситуацій, коли суб'єкт прагне позбутися від юридичного впливу, однак право наполегливо перешкоджає цьому.

Дискримінація відбувається як у формі бездіяльності, так і шляхом активних дій у правотворчості й правозастосуванні, методами виключень, обмежень або переваг. Це реалізація на практиці розходжень, що мають істотний або несуттєвий юридичний характер. Мова йдеться про такі ознаки, які можуть бути за допомогою права піддані зміні або ні [2].

Наукове пояснення дискримінації вимагає з'ясування її ознак. Підстави дискримінації можуть мати неподільні або ділені ознаки. Неподільні ознаки – природні якості людини,

ділені – придбані ознаки людини. Такі ознаки, як національність, раса, стать, мова, походження відносяться до розряду неподільних. Майнове й посадове положення, місце проживання, відношення до релігії, переконання, приналежність до суспільних об'єднань – відносяться до ділених.

У контексті розвитку права дискримінація виступає показником, що відображає реальну якість нормотворчої, інтерпретаційної й правозастосовної діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування, їх місця й ролі в житті суспільства. У цьому сенсі дискримінація з'являється як специфічний соціальний орієнтир, що вказує на вектор провідних негативних тенденцій у юридичній сфері.

Охопити всі її прояви за допомогою права не можна, тому що багато проявів справедливості залишаються за межами можливостей правових інструментів. Звідси очевидно, що рівень небезпеки дискримінації тим вище, чим більший обсяг суб'єктів воно охоплює. Найбільшу небезпеку несуть ті види дискримінації, які деформують основи державного й суспільного устрою: дискримінація за ознакою статі, раси, національності, релігійної приналежності.

Основною метою дискримінації виступає зміна балансу справедливого й несправедливого. На підставі аналізу діючих нормативно-правових актів у досліджуваній сфері [3] *дискримінація* – це завжди усвідомлене заперечення (внутрішнє, цілісно мотивоване) або визнання (інтуїтивно або досвідчене підтверджене) неспроможності права (його норм, інститутів, галузей) як регулятора справедливості. Подібне означає, що для конкретного суб'єкта правова норма не виконує того завдання, що у неї споконвічно закладена, – служити мірою належного й суцільного в соціальних відносинах.

Проблема встановлення різного роду нерівностей дуже важлива для правильного розуміння сутності дискримінації. Одним із способів установаження нерівності на правовому рівні виступають привілеї. Фактично, дискримінація, це самостійний, автономно існую-

ючий компонент, що розвивається; буття права, органічно зв'язаний багатьма переплетіннями із правосвідомістю. Це явище виникає як слідство недосконалості права, його інструментарію, дисгармонії соціальних преференцій, обраних суб'єктами й закріпленими правом.

Таким чином, узагальнюючи розглянуті характеристики, визначення дискримінації можна сформулювати в такий спосіб. *Дискримінація – це спосіб деформації рівноправності суб'єктів правовідносин або рівності їх юридичного статусу шляхом зміни взаємозв'язків прав і обов'язків, їх забезпеченості,*

обсягу й сфер реалізації з метою встановлення (корекції) об'єктивно обґрунтованих або суб'єктивно мотивованих параметрів справедливості й волі в соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кива Л. Загогулины Конституции / Л. Кива // Парламентская газета. – 06.10.2000.
2. Сокуренок В. Г. Право. Свобода. Равенство / В. Г. Сокуренок, А. Н. Савицкая. – Львов : Вища шк., 1981. – 196 с.
3. Дискриминация вне закона / отв. ред. А. Я. Капустин. – М. : Юрист, 2003. – 383 с.

Гузь О. Ю. Дискримінація як форма порушення прав людини / О. Ю. Гузь // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 166–169 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12gojppl.pdf>

Здійснено комплексне загальноправове дослідження дискримінації як форми порушення прав людини. Визначено специфічні риси дискримінації й функціональні можливості в умовах сучасної юридичної дійсності.

Гузь А.Ю. Дискриминация как форма нарушения прав человека

Сделано комплексное общеправовое исследование дискриминации как формы нарушения прав человека. Определены специфические черты дискриминации ее функциональные возможности в условиях современной юридической действительности.

Guz' A.Ju. Discrimination as the Form of Infringement of Human Rights

Complex research of discrimination as forms of infringement of human rights is devoted. Discrimination peculiar features its functionality in the conditions of the modern legal validity are defined.